





Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç Mazepa (1639-1709)

A Ukrainian Cossack Hetman According to Russian Archival Sources: Ivan Stepanovich Mazepa (1639-1709)

Tatiana Tairova¹ , Bedirhan Ziyanak² 
öz



Sorumlu yazar/Corresponding author:
Tatiana Tairova (Öncü Araştırmacı), St.
Petersburg Institute of History of Russian
Academy of Science, St. Petersburg, Rusya
E-posta: tairovayak@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1050-4264

²Bedirhan Ziyanak (Doktora Öğrencisi),
St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Tarih
Enstitüsü, St. Petersburg, Rusya
E-posta: ziyanakbedir@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8007-439X

Başvuru/Submitted: 25.08.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.10.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
20.12.2022
Kabul/Accepted: 23.12.2022

Atıf/Citation: Tairova, Tatiana, Ziyanak,
Bedirhan, "Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir
Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç
Mazepa (1639-1709)", *Güneydoğu Avrupa
Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 39-62
<https://doi.org/10.26650/gaad.1165563>

Hetman Mazepa, XVII. yüzyılın son çeyreğinden 1709 yılına kadar Ukrayna topraklarında yaşayan önemli bir figür olmuş ve Ukrayna Kazaklarına yirmi iki yıl boyunca Hetmanlık yapmıştır. Kendi iktidarı döneminde Ukrayna'da büyük siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel atılımlar gerçekleştirmiş bunun yanında Büyük Petro döneminin iç ve dış politikasında etkin bir role sahip olmuştur. Sağ ve Sol Kıyı Ukrayna'sını birleştirmeyi başarmış ve Ukrayna'nın özerklik statüsünü her daim korumayı amaç edinmiştir. İç politikada ise iktidarını sağlam temeller üzerine oturtmaya gayret etmiştir. 1709 Poltava Savaşı'nda saf değiştirerek İsveç Kralı XII. Karl'ın yanına geçmesi Mazepa'yı Rus tarih yazımında "hainlik ve kötülüğün" sembolü haline getirmiştir. Ukrayna tarih yazımında ve halkın gözünde ise Ukrayna için yaptıklarıyla başarılı bir Hetman olarak anımsanmaktadır. Rus arşiv kaynaklarından hareketle çalışmamızda Ukrayna Hetmanı Mazepa'nın hayatı, siyasi faaliyetleri ve onun döneminde Ukrayna'da yaşanan değişimler ve gelişmeler anlatılmaktadır. Bu çalışmamızdaki amacımız Ukrayna ve Rusya tarihi için önemli bir şahsiyet olan Mazepa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısını da göz önünde bulundurarak onu Türk araştırmacıların takdirlerine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: İvan Mazepa, Ukrayna, Hetman, Rusya, Kazaklar, Starşına, Sağ-Sol Kıyılar

ABSTRACT

Ivan Mazepa was an important figure in the Ukrainian lands from the last quarter of the 17th century until 1709 who served as the Hetman of the Ukrainian Cossacks for 22 years. During this time, he made great political, military, economic, and sociocultural progress in Ukraine and played an active role in the domestic and foreign policies of Russia throughout the era of Peter the Great. He managed to unite the Right-bank Ukraine and the Left-bank Ukraine and always aimed to preserve Ukraine's autonomous status. In domestic politics, he endeavored to build his power on a solid basis. In the Battle of Poltava in 1709, his defection from the army to side with King Charles XII of Sweden made Mazepa a symbol of treason and evil in Russian historiography. In Ukrainian historiography and in the eyes of the people, he is remembered as a successful Hetman for what he did for



Ukraine. Based on Russian archival sources, this study describes the life and political activities of Ivan Mazepa and the changes and progress that occurred in Ukraine during his time. This study aims to introduce Turkish researchers to Mazepa, an important figure in the history of Ukraine and Russia, by taking into account his connection to the Ottoman Empire.

Keywords: Ivan Mazepa, Ukraine, Hetman, Russia, Cossacks, Starshina, Right-bank Ukraine, Left-bank Ukraine

EXTENDED ABSTRACT

Ivan Mazepa (1639-1709) administered the Cossack Hetmanate as its Hetman for 22 years from 1607 until his death in 1709 and placed significant impacts on Ukrainian lands. His years in the dominion are recognized as one of if not the most successful periods in the history of the Ukrainian Cossack. The education he received from his childhood, his travels to different countries in Europe, and the experiences he gained regarding important tasks during the reigns of his precursors played a great role in Hetman Mazepa becoming an experienced and talented administrator. After becoming Hetman, Mazepa attempted to strengthen his authority in domestic politics and encountered bitter struggles against opposition groups. He reestablished the lease system, which brought large income to the treasury, as well as the regiment system, which was an important administrative military institution. In this way, Ukraine was able to achieve economic stability and welfare. In addition, he managed to unite the Right-bank Ukraine with Left-bank Ukraine and always aimed to preserve Ukraine's autonomous status. He attached great importance to the progress of art, culture, and science and provided moral and material support to all who were talented in these domains.

Hetman Mazepa had attempted to play safe against the regency of Sophia Alekseyevna (1657-1704) and Prince Vasily V. Golitsyn. As a wise and crafty statesman, Mazepa waited for the most favorable conditions and made political and economic gains by supporting Peter the Great (1672-1725) during his political coup against the Regent Sophia. He played an active role in Russia's domestic and foreign policy throughout the era of Peter the Great. Mazepa supported Peter the Great in solving military issues and found his own place in Russia's domestic and foreign politics and in the formation of a new intellectual culture. In this way, Mazepa managed to become one of the key figures in the early phase of the Russian Empire's founding. During the Great Northern War, the conflict between Peter the Great's plans and Ukrainian interests led Hetman Mazepa to make the most important a decision of his life. At the Battle of Poltava in 1709 between King Charles XII of Sweden (1682-1718) and Peter the Great, Hetman Mazepa defected to the Swedes in his and Ukraine's interests. Their defeat by Peter the Great at the Battle of Poltava led them to come under Ottoman rule. Mazepa's defection to the Swedes made him a symbol of treason and evil in Russian historiography. In Ukrainian historiography and in the eyes of the Ukrainian people, however, he is remembered as a successful Hetman and national hero for what he did for Ukraine.

From the middle of the 17th century to the beginning of the 18th century when important events eventually occurred for Russia and Ukraine, Hetman Mazepa more wisely continued the policies initiated by his precursors, Doroshenko (1627-1676) and Samoylovych (1630-1690), in the interests of Ukraine. Hetman Mazepa became one of the main characters whose deeds have left their mark on the history of Ukraine and Russia. Our study investigates and explains Mazepa's life as well as the political events and economic, social, and cultural activities and developments that occurred during his rule. The overriding goal in this study is to introduce Turkish researchers to Ivan Mazepa as an important figure in the history of Ukraine and Russia by taking into account his connections with the Ottoman Empire. The article mainly benefits from Russian archival documents and various primary sources, in addition to also consulting Ukrainian and Polish sources. Ottoman archival sources have been excluded from the study, which only additionally reviewed existing works in the Turkish literature.

Giriş

Hetman Mazepa, Ukrayna Hetmanlığı'nı yirmi yıldan fazla süreyle yönetmeyi başarmış ve Ukrayna topraklarında önemli etkiler bırakmıştır. Akıllı, yetenekli ve çok iyi tahsil görmüş olan Mazepa neredeyse tüm yaşamı boyunca karşısına çıkan zorlu engellerle yüzleşmiş ve hayati kararlar almak zorunda kalmıştır. Mazepa bilinçli olarak politikaya giren ve iktidarı arzulayan herkes gibi hırslı davranmış ayrıca Machiavelli'nin öğütlerinden yararlanmaktan da geri durmamıştır. Hetman Mazepa yirmi sene boyunca Starşına'ya mensup üyeler ile voyvodalar arasında farklı denge politikaları yürütmüş ve kendisini mevcut koşullara göre ayarlamıştır. O, yeri geldiğinde diplomasiye başvurarak uzlaşmayı tercih etmiş ancak gerektiğinde de Ukrayna Hetmanlığı'nın çıkarları adına acımasız mücadeleye girmekten imtina etmemiştir. Mazepa, iktidarını başkaları ile paylaşmak istememiş, kendi üstünlüğüne kutsal bir şekilde inanmış ve bundan dolayı bir varise de sahip olmamıştır. Tüm bunlardan ötürü birçok önde gelen tarihçi (N. Kostomarov, M. Hruşevskiy), Mazepa ve iktidarını eleştirmiş ayrıca birçok çağdaşı da ondan nefret etmiştir. Bununla beraber Mazepa kendine has prensiplere ve ideallere sahip olmuştur. Son tahlilde tam olarak bu özellikleri onu aşırı riskli ve trajik eylemlere itmiştir (İsveçlilere katılması gibi). Mazepa yaptıklarıyla Ukrayna tarih sayfalarına adını yazdırmayı başarmış ve Ukrayna halkının gözünde milli bir kahraman olarak yerini almıştır. XVIII. yüzyılın sonuna doğru "Mazepinets" (Mazepacı) yani Mazepa'nın ideolojisini takip eden anlamındaki kavram literatüre girmiştir.

Özellikle Rusya'da araştırmacılar arasında birçokları Mazepa'nın kişiliği ve döneminin incelenmesi sırasında tek bir soru üzerinde yoğunlaşmaktadır: O hain miydi yoksa değil miydi? Bundan dolayı bütün dikkatler XII. Karl'ın (Demirbaş) seferinin kısa dönemine yönelmekte, ondan önceki on yıl ise dışarıda bırakılmaktadır. Bu durum, Mazepa'nın Rus İmparatorluğu tarih yazımında kötülük ve ihanet sembolü olarak gösterilmesine yol açmış ve bu anlayış günümüz Rus tarihçiliğinde de etkisini kaybetmemiştir. Öte yandan özerklik statüsünde onun yirmi senelik uzun ve başarılı iktidarı da tartışılmaz bir gerçektir. Bu yıllar hem Ukrayna hem de Rusya için önemli askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik hadiselerle doludur. Büyük Petro'nun silah arkadaşı ve danışmanı olan Mazepa, öyle ya da böyle Çar'a askeri sorunların çözümünde yardım ederek Rusya'nın iç ve dış politikasında ve yeni aydın kültürünün oluşmasında kendine yer bulmuştur. Böylelikle Mazepa Rusya İmparatorluğu'nun kuruluşunun erken safhasında anahtar figürlerden biri olmayı başarmıştır.

Türkiye'de mevcut tarih literatüründe doğrudan Hetman Mazepa ile alakalı yapılmış çalışmalara baktığımızda karşımıza birkaç eser çıkmaktadır. Bunlardan birisi 1990 yılında Wolodymyr T. Zyla tarafından kaleme alınan çalışmadır.¹ Diğer bir çalışma ise Hasan Demiroğlu'na

1 Wolodymyr T. Zyla, "Hetman İvan Mazepa Türk Vesayeti Altında: Tarihi ve Değerlendirmesi", Türk Kültürü, Cilt: XXVIII, Sayı: 327, s. 433-439. Yazar bu çalışmasında Mazepa'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerini, Kuzey Savaşları öncesi ve sonrası politik durumu anlatmaktadır. Mazepa'nın Osmanlı topraklarına ilticası ve Türklerin Karl ve özellikle Mazepa'yı diplomatik meziyetlerle Büyük Petro'ya nasıl teslim etmediklerine atıfta bulunmaktadır.

aittir² ve Rus-Ukrayna kaynaklarına göre Mazepa figürü anlatılmaktadır.³ Demiroğlu'nun en dikkat çekici analizi, Mazepa'nın Osmanlı Devleti'nin onayını alarak Hetman seçildiği ve bunun en mühim ispatının da Mazepa'nın hâkimiyet armasında ay ve yıldız kullandığı şeklindedir.⁴ Fakat hem Rus hem de Ukrayna kaynaklarında Hetmanların hâkimiyet armasında ay ve yıldız bulunması şu şekilde değerlendirilmektedir: "Ukrayna hanedanlık armalarının ortasında duran haç güneş olarak sayılmaktadır ve arma sahibinin atalarının efsanevi figürler olduğuna işaret etmektedir. Haçın sağ tarafında bulunan yıldız sonsuzluğu, altı adet olan yıldız köşelerinin ise Beytullahim yıldızını temsil ettiği kabul edilmektedir. Sol taraftaki hilal ise Hristiyanlığın Paganizme karşı kazandığı zaferi sembolize etmektedir. Bu tür armaların varlığı Litvanya Büyük Dükü Gediminas'a (1275-1341) kadar uzanmaktadır ve Polonya soylularının armalarındaki bu gelenek Bizans'tan gelmektedir".⁵ Bunun dışında araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan ve Mazepa'nın Hetman seçilmesi konusuna ışık tutan Rus, Ukrayna ve Leh arşiv belgelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun seçimlere etkisine dair açık bir ibare de bulunmamaktadır. Bununla birlikte hem bizim makalemizde hem de Demiroğlu'nun bahsi geçen çalışmasında Osmanlı kaynaklarının dışarıda tutulduğu ve bundan dolayı bu iki iddianın da kesin olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu iki eser dışında Türkiye'de yapılmış çalışmalar Hetman Mazepa'ya Poltava Savaşı'ndan sonra Demirbaş Karl'ın Türkiye'ye ilticası meselesinde zımnen değinmektedirler.⁶

- 2 Hasan Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna Kaynaklarında İvan Mazepa", Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi, ed. Kolektif, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2015, s. 431-451.
- 3 Adı geçen Türk araştırmacının bu çalışması Mazepa'nın Türkiye'de tanıtılması bakımından değerlidir ancak birtakım ufak hatalı bilgi ve analizler söz konusudur. Örneğin, yazar Demiroğlu Mazepa'nın Polonya'da eğitim aldığı belirtilmektedir. H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 431. Fakat Mazepa Polonya'da eğitim almamış sadece Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde eğitim görmüş daha sonra ise çalışmamızda da değindiğimiz üzere Avrupa'daki bazı ülkelerde gözlemlerde bulunmuştur. Yazar, Kazak Meclisi'nin Mazepa'yı Hetman olarak seçtiğinin altını çizmektedir. Bknz: H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 436. Mazepa'nın Hetman olmasında yegâne kararı Çariçe Sofya'nın yakın danışmanı Knez Golitsın vermiş ve Starşına Konseyi de hür iradeleri olmaksızın bu kararı onaylamak zorunda kalmıştır.
- 4 H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 435-437. Yazar bu iddiasını herhangi bir kaynakla desteklememektedir. Bu konuda ayrıca bakınız: Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 6 (1998), s. 301-330.
- 5 İgor Sıty, "Siverskiy slid pohodjennya rodu Mazepe", Sıveryanskiy litopis, 2007, № 5, s. 44-52. Bknz: EK 1.
- 6 Bknz: Akdes Nimet Kurat, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul: A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, 1943; Ahmet Refik Altınay, Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl, Yayına Hazırlayan: Bülent ARI, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015; Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987; Burak Coşkun, Hamza Günaydın, "İsveç Kralı XII. Charles'in (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) Ombudsmanlık Fikrinin Doğuşuna Etkisi", Ombudsman Akademik, 5 (9), s. 15-73; Volodymyr Milchev, Caropolis: Sketches of Everyday Life of A Swedish-Cossack Camp on the Frontier (1709 – 1713) . Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi , 2021 (35), s. 97-118; Hasan Karaköse, "Çehrin Seferi ve Osmanlı'nın Ukrayna Politikası", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon Vakfı Yayınları:1, 08-11 Haziran 2000, Merzifon, Türkiye.; Mahmut H. Cevrioğlu, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkametinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos". Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 15 (2020) , s. 11-28; Oleksii Sokyрко, "The Warriors of the Frontier: the Osavul Office (Aide-De-Camp) in the Military Structure of Ukrainian Cossack and Turkic Armies". Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 35 (2021) , s. 119-136. Bu eserler dışında mevcut Türk Literatürü'nde gözden kaçırdığımız çalışmalar olabilir.

Tüm bunlardan hareketle makalemizin amacı Ukrayna ve Rusya tarihinde önemli bir yeri olan hakkında çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmekte olan Mazepa'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerini Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısını da göz önüne alarak Türkiye'de ilim dünyasının değerlendirmesine sunmaktır. Makalemizde başvurduğumuz kaynakların büyük kısmı Rus arşiv belgeleri ve birincil kaynaklar olup bunun yanında Ukrayna ve Leh kaynakları da kullanılmıştır. Osmanlı arşiv kaynakları ise çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Mazepa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri

İvan Stepanoviç Mazepa, 20 Mart 1639 yılında Sağ Kıyı Ukrayna'sında kalan Mazepintsi köyünde dünyaya gelmiştir. Ailesi Ukrayın Ortodoks soylulardan olup Kazak hareketinde⁷ aktif ve önemli bir rol oynamıştır. XVII. yüzyılın 50'li yıllarında Doğu Avrupa'nın en büyük eğitim kurumlarından olan ve Batılı örneklerinden hiç de aşağı seviyede olmayan Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde⁸ eğitim görmüştür. Mazepa burada belagat (retorik) sanatı üzerine dersler almış⁹ ve bu ise ona çağdaşlarını dahi hayrete düşüren fevkalade bir dil bilgisi birikimi ve hitabet özelliği kazandırmıştır. Mazepa Ukrayince, Lehçe ve Rusça dışında Latinceyi¹⁰ akıcı şekilde kullanırken İtalyanca ve Almancayı ise iyi derecede konuşmuştur. Mazepa'nın yakın silah arkadaşı ve diplomat Pılp Orlık, o dönemde birçok Kazak Starşına¹¹ üyesinin de bildiği Tatarca'yı Mazepa'nın da çok iyi bildiğini ifade etmektedir. Bu eğitim kurumunda öğrenciler Yunan klasikleri ve Rönesans edebiyatının yanı sıra şiir ve nesir üzerine eğitim almışlardır. Anlaşılan Mazepa'nın şiire olan sevgisi ve merakı Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde başlamıştır. Hetmanlık görevinde bulunduğu sırada bizzat kaleme aldığı "Herkes samimi bir barış istiyor"¹² adlı şiirinde ve diğer yazdıklarında günümüzde bile derin felsefi manalar görülürken özellikle sadakat üzerine vurgular fazlasıyla dikkat çekmektedir. Bunun dışında Mazepa müzikle de ilgilenmiş ve torban¹³ çalmayı öğrenmiştir. Mazepa'nın Kiyiv-Mohıla Akademisi'nden sonra eğitimine Hollanda, Fransa ve İtalya gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde devam ettiği görülmektedir. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Hollanda'nın Deventer şehrinde askeri alandaki teknolojik gelişmeleri takip etmiş ve burada top yapımı üzerine eğitim almıştır.¹⁴

7 Kazak Hareketi, Hetman Bohdan Hmelnitskiy önderliğinde 1648-1654 yılları arasında Ukrayna'da Lehistan-Litvanya'ya karşı başlayan Ukrayna bağımsızlık hareketidir.

8 1615 yılında kurulan bu akademi günümüzde Kiyiv-Mohıla Akademisi Ulusal Üniversitesi olarak eğitim-öğretime devam etmektedir. Adını Ortodoks Metropolit Petro Mohıla'dan almıştır.

9 Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020. s. 472.

10 Fransız diplomat Jean Casimir Baluze, Mazepa'nın Latin diline olan hâkimiyetini şöyle anlatıyor: "Onun bu dildeki parlak ve engin bilgisi Cizvitli atalarımızla yarışabilecek seviyeydi." Bknz: Teodor Matskiy, Hetman Ivan Mazepa v zahidhoevropeskih djerelah 1687-1709, Kiyiv-Poltava, 1995. s. 105.

11 Starşına: XVI-XVIII. yüzyıllarda Ukrayna Kazak ordusunda belirli idari ve askeri görevlerde bulunan ve önemli rütbelere sahip kişilere verilen isimdir. Bu kişiler aynı zamanda elit yönetici sınıfı da oluşturmuştur. Öyle ki Ukrayna Hetmanlığı'nın yönetim yapısı askeri kökenli kişilerle çevriliydi. Starşına'ya mensup biri hem askeri yönetici hem de idari yönetici olarak kabul ediliyordu.

12 İstoçniki Malorossiskoy istorii, Der: Bantış Kamenskiy, C. 2, Moskova: Universitetskaya tipografiya, 1858. s. 109-110.

13 Torban: Ukrayna'nın geleneksel halk çalgılarından biridir. Mazepa'nın üzerinde kendi armasının olduğu şahsi torbanı günümüze kadar ulaşmıştır. Bknz: EK 3.

14 Universalı İvana Mazepi (1687-1709): Materialy do ykrainckogo diplomatiyu, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 2, 2006. s. 21.

Mazepa'nın babası Stepan Adam Mazepa ünlü Hetman Bohdan Hmelniçkiy¹⁵ isyanına katılmış ve Bila Tserkva Alayı'nda¹⁶ yüzbaşı rütbesiyle görev yapmıştır.¹⁷ Sağ Kıyı Ukrayna'sının 1659 yılı Hadiaç Antlaşması¹⁸ sonrasında Lehistan-Litvanya Birliği'ne geri katılmasıyla birlikte Stepan Adam, Çernihiv (Çernigiv) piddyaçy¹⁹ görevine getirilmiştir.²⁰ Mazepa'nın annesi Marina, Szlachta'ya²¹ mensup soylu ailelerden biri olan Mokievskilerdendi fakat kardeşleri Hmelniçki isyanına katılmış ve etkin rol oynamışlardır. Bunun dışında Marina Mazepa, Lutsk Ortodoks Cemiyeti'nin²² aktif üyelerinden biri olmuştur.²³ Kocasının ölümünden sonra (1665) Marina saçlarını kazıtarak²⁴ Mariya Magdelina ismini almış ve Kiyiv'de bulunan dönemin en etkin kadın manastırlarından biri olan Kiyiv Peçersk Kadın Manastırı'nın baş rahibesi olmuştur.

Mazepa'nın Avrupa'dan döndükten hemen sonra dönemin Hetmanı İvan Vihovskiy²⁵ tarafından yazılan mektuplarla birlikte Leh Kralı II. Jan Kazimierz'e yollandığı görülmektedir. Bu süreçte Lehler Starşına'ya mensup üyelerden bir kısmıyla onları kendi taraflarında tutmayı amaçlayarak siyasi temaslar kurmuşlardır. Böylelikle Mazepa da Kral II. Jan Kazimierz'in özel hizmetlisi sıfatıyla saygın saray görevlisi unvanını elde etmiştir.²⁶ Krallık çevresindeki soyluların Ortodoks Kazakları istihkar etmesi ve onlar arasındaki kesintisiz çatışmalar, 1668 yılında Mazepa'nın Ukrayna'ya dönmesine yol açmıştır.

-
- 15 Bohdan Hmelniçkiy (1596-1657): Ünlü Ukrayna Hetmanı, devlet adamı ve asker. 1620-21 yıllarında Lehistan-Litvanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında vuku bulan savaşta Türklere esir düşmüştür. 1622 yılında Ukrayna'ya geri dönmüş ve Kazak ordusuna dâhil olmuştur. 1640'lı yıllarda Polonya Krallığı'na karşı isyan girişimlerinde bulunmuş ve bağımsızlık için Kazak birlikleri oluşturmaya başlamıştır. 1647'de tutuklanmış ancak kısa sürede serbest kalmış ve Zaporog Siçi'ne kaçmıştır. 1648 yılında Ukrayna'nın bağımsızlık ateşini yakmış ve bu isyan hareketinde askeri ve diplomatik yeteneklerini fazlasıyla ortaya çıkarmıştır. Lehistan-Litvanya birliklerine karşı Jovti Vodi (1648), Korsunskoye (1648), Ptiliavtsi (1648), Zboriv (1649), Batih (1652) ve Jvanets (1653) muharebelerinde büyük zaferler kazanmıştır. Askeri ve siyasi alanlarda etkili olduğu kadar sanat ve bilime de önem vermiştir. Onun döneminde Ukrayna'nın sınırları genişlemiş, askeri, ekonomik ve kültürel ilerleme sürekli teşvik edilmiştir. Nitekim Bogdan Hmelniçkiy Ukrayna için yaptıklarıyla Ukrayna halkının gözünde milli bir kahraman olarak yerini almış, adına şarkılar ve şiirler yazılmıştır.
- 16 Bila Tserkva Alayı: XVII-XVIII. yüzyıllarda Sağ Kıyı Ukrayna'sının idari bölge ve askeri kurumudur. Alayın merkezi günümüzde Ukrayna'nın Kiev bölgesinde bulunan Bila Tserkva şehri olmuştur.
- 17 Aktı, otnosyaşçiyesya k istorii Yujnoy i Zapadnoy Rossii, C. X, St. Petersburg: Tipografiya Panteleevih, 1878, № 7. s. 405.
- 18 Hadiaç Antlaşması (Ukraynicesi: Гадяцький договір): 16 Eylül 1658 yılında Lehistan-Litvanya ve Ukrayna Hetmanlığı arasında Polonya, Litvanya ve Ukrayna'yı içine alacak üçlü bir devletin kurulmasını öngören antlaşmadır.
- 19 Piddyaçy: Kançılarya'nın evrak ve kâğıt işleri ile ilgilenen Piddyaçy bir bakıma kâtip anlamına gelmektedir. Rütbe olarak Dyakin bir altında ve yardımcı olarak çalışan görevli.
- 20 Stownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, C. VI, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914. s. 185.
- 21 Szlachta: Polonya Krallığı ve Büyük Litvanya Knezliği'nde 1569 yılında Dublin Antlaşmasından sonra Lehistan-Litvanya Birliği'nde soylu ve aristokratlar sınıfına verilen isim.
- 22 Ukrayna'da iyi dini eğitim veren okulların açılmasına önayak olmak ve kiliselerin gelişmesini sağlamak amacıyla kurulan Ortodoks cemiyetlerindir. Hetman Mazepa'nın annesi de Lutsk şehrinde kurulan bu vakfa maddi ve manevi büyük destekler vermiştir.
- 23 Vostokov A. H., Posolstvo Şaklovitogo k Mazepa v 1688 g, Kiyevskaya Starina, C. 29, 1890. s. 411.
- 24 Hristiyan inancında Kiliseye bağlılık ve aidiyeti göstermek için yapılan sembolik eylem.
- 25 İvan Vihovskiy: 1657-1659 yıllarında Ukrayna Hetmanı B. Hmelniçkiy'in varisi gibi gösterilmiş ve ona benzer politikalar yürütmüş fakat onun kadar başarılı olamamıştır.
- 26 Pamyatniki Kiyivskoy Komissii, C. 3, Kiyiv: Tipografiya Korçak Novitskogo, NLXXXII, 1879, s. 361.

Tam da bu tarihlerde Ukrayna'da büyük değişiklikler yaşanmaktaydı. Lehistan-Litvanya ile ittifakı bozan ve Osmanlı İmparatorluğu ile aktif müzakereler yürüten ünlü Hetman Petro Doroşenko²⁷ Kırım Han'ı Adil Giray'ın desteğiyle iktidara gelmiştir. Mazepa, nüfuzlu akrabalar kazanmak ve kariyerinde hızlı adımlarla yükselmek maksadıyla Hetman Doroşenko'nun baş hâkimi Semen Polovets'in kızı ve aynı zamanda Bila Tserkva Alayı'nın albayı Samiylo Fridrikeyiç'in dul eşi olan Hanna ile evlenmiştir. Bu evlilik sayesinde Mazepa, Hetman Doroşenko'ya yakın Starşına üyelerinin arasına girmeyi başarmıştır. Mazepa, Hetman Doroşenko'nun verdiği askeri görevleri başarılı şekilde ifa etmiş ayrıca Osmanlılar ile 1672 yılında Lehistan-Litvanya'ya karşı ortaklaşa yapılan askeri harekâtlara katılmıştır.²⁸ Mazepa, bu askeri ittifakın daha çok diplomatik faaliyetleriyle ilgilenmiştir. 1673 yılı ilkbaharında Kırım Hanı I. Selim Giray ile müzakereleri görüşmek ve Kırım'daki politik havayı gözlemlemek için Kırım'a gitmiştir.²⁹ Aynı yılın Eylülünde Doroşenko'nun emriyle IV. Mehmed'e gönderilecek elçilik grubunun başında bulunması için vazifelendirilmiştir.³⁰ Mazepa, 1674 yılında Konstantinopolis'e elçilik ekibiyle seyahati sırasında Kırım yolunda Zaporog Siçi'nin ünlü Atamanı İvan Sirko³¹ ve Zaporog Kazakları tarafından esir alınmıştır.³² Zaporog Kazakları ise onu Sol Kıyı Ukrayna'sının Hetmanı Samoyloviç'a³³ teslim etmişlerdir.³⁴ Mazepa hem Hetman Samoyloviç hem de ifade vermek için

- 27 Petro D. Doroşenko (1627-1698): 1665-1676 yıllarında Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetmanı. Hetman olmadan önce Hmelniński'nin ordusunda önemli komutanlar biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı'nın destekleriyle Sol Kıyı Ukrayna'sını da içene alacak şekilde bağımsız bir Ukrayna Devleti kurmak için çalışmıştır. Özellikle Lehistan-Litvanya'ya karşı Türklerden büyük destekler görmüş, Kırım Han'ı Adil Giray ile arası açılrsa da Edirne'de ordugâha gelerek padişah tarafından hil'at, altın topuz ve at hediye edilerek Türk himayesine kabul edilmiştir. Leh tehdidinden kurtulduktan sonra Çehrin'e Rusların saldırması sonucunda Türklerin desteğiyle bu tehlike bertaraf edilmiştir. Ancak Rusların tekrardan Çehrin Kalesine saldırmasıyla Doroşenko kaleyi onlara teslim etmiştir. Bundan dolayı Osmanlılar onu Hetmanlık görevinden almışlardır. Öte yandan Doroşenko, Ukrayna tarihinde karanlık yıllar olarak isimlendirilen "Ruyina" zamanında Ukrayna için yaptıklarıyla "Ruyina'nın içindeki güneş" olarak nitelendirilmektedir.
- 28 Pisma do wieku Jana Sobieskiego. C. II, N 425, Kraków: Czas, 1880, S. 1100.
- 29 Aktı, otnosyaşçiyesa k istorii Yujnoy i Zapadnoy Rossii, C. XI, St. Petersburg: Tipografiya Ettinhera, 1879, № . 68, s. 231.
- 30 Sinbirskiy sbornik, Çast istoričeskaya, C. 1, Moskova: Tip. A. Semena, 1844, № 13. s. 12-13.
- 31 İvan Sirko (1610?-1680) 1663 yılından itibaren Zaporog Siçi'nin askeri ve yönetim idarisinin başında yanı atamanlığında bulunmuştur. Atamanlık yaptığı dönemde büyük küçük 54 savaşa girmiş ve hiçbirinden yenik ayrılmamıştır. Hmelniński isyanında aktif rol oynamıştır. Ayrıca ünlü Rus ressam İlya Repin'in meşhur tablosunda (Zaporog Kazakları Türk Sultanı'na mektup yazıyor) İ. Sirko baş aktördür. Yaşadığı dönemde yaptıkları ile Ukrayınların milli kahramanlarından biri olarak tarihe adını yazdırmıştır.
- 32 "Aktı, otnosyaşçiyesa", C. XI, № . 170. s. 561-562.
- 33 İvan Samoyloviç (1630-1690): Mazepa'dan önce 1672-87 yılları arasında Sol Kıyı Ukrayna'sında Hetmanlık yapmıştır. Bohdan Hmelniński isyanına katılmış aynı zamanda D. Doroşenko döneminde önemli görevler almıştır. Bu dönemi aydınlatmaya çalışan araştırmacılar Ukrayna'nın Ruyina'dan çıkışının başlangıcı olarak Samoyloviç'i işaret ederler. Onun açtığı bu yolu Mazepa'nın tamamladığının altını çiziyorlar. Birçok selefi gibi Samoyloviç da Ukrayna'nın tek çatı altında birleşmesini amaçlamış ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Rusya ile çok sık diplomatik ilişkiler kurmuş ve Doroşenko üzerine Rusların yaptığı seferlere katılmıştır. Starşına ve Knez Golitsin ile ilişkilerini iyi tutamayan ve iktidar zehirlenmesi yaşayan Samoyloviç kendi sonunu hazırlamıştır. Hetmanlıktan el çektirilmiş, Sibiry'a'nın Tobolsk şehrine sürgün edilme cezası verilmiş ve orada ölmüştür.
- 34 "Aktı, otnosyaşçiyesa", C. XI, № 174, s. 590-591.

gönderildiği Moskova'daki Çarlık yöneticileri üzerinde olumlu etkiler bırakmayı başarmıştır.³⁵ Bu olumlu etkilerin vesilesiyle Çar Aleksey Mihayloviç (1645-1676), Mazepa'nın eşi ve çocuklarıyla birlikte Sağ Kıyı Ukrayna'sına ve Doroşenko'nun yanına geri dönme hakkı olmaksızın Sol Kıyı Ukrayna'sına yerleştirilmesini emretmiştir.³⁶

Hetman Samoyloviç'in iktidarı döneminde Mazepa ona yakın soylulardan (yakın saray mensubu) biri olmayı başarmış ve kariyer basamaklarını çok hızlı çıkmıştır. Genel Kaçılarda da hizmette bulunmuş ve olaylara şahitlik etmiş olan S. Veliçko, (her ne kadar Mazepa ile ilişkileri düşmanca boyutta olsa da) onun sadık, istekli ve iyi bir şekilde hizmet ettiğini bununla birlikte zeki, bütün işlerde vazifesinas ve yardımsever biri olduğunu yazmış ve Mazepa'ya hakkını teslim etmiştir.³⁷ Günümüze ulaşılmış bilgilerden hareketle Mazepa'nın daha 1676 yılının başında Kalmuklar ile Kazaklar arasındaki siyasi münasebetleri netleştirmek için Moskova'ya gitmesini ilk mühim vazifesi olarak kabul etmek mümkündür (esir düşüp Samoyloviç'in yanına zorla getirilişinden sadece bir buçuk yıl sonra). Üstelik Hetman Samoyloviç, Mazepa'yı Moskova'ya «viyskoviy tovarış» olarak göndermiştir.³⁸ Bundan bir yıl sonra ise Hetman Samoyloviç'in Moskova'ya görevlendirdiği elçilik grubunda Mazepa'nın daha üst rütbe olan «viyskoviy zınatıy tovarış» sıfatıyla görevde olduğu görülmektedir.³⁹

Mazepa, 1677-78 yıllarındaki Çehrin Seferlerine katılıp Osmanlı ordusuna karşı Çehrin'i savunmuş ve 1679 yılı Martında Hetman Samoyloviç'in emriyle yeniden Moskova'ya gitmiştir.⁴⁰ Bizzat Mazepa'ya Türk-Tatar birliklerinin saldırılarına karşı Rus askeri birliklerinin Ukrayna'ya gönderilmesi konusunda Rus yöneticileri ikna etme görevi verilmiştir.⁴¹ Moskova Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Bahçesaray Antlaşması'ndan hemen sonra Hetman Samoyloviç'in 1681 yılı Şubatında Mazepa'yı gizli bir vazifeyle tekrardan Moskova'ya Çariçe Sofya'nın en yakın adamı ve gözdesi Knez V. V. Golitsin'a yollamıştır.⁴² Ocak 1683'de ise Mazepa kendisini Starşına Konseyi'ne sokan "osavul"⁴³ unvanını almıştır. Hetman Samoyloviç'in talimatları doğrultusunda Mazepa'nın iç ve dış politikadaki meseleleri görüşmek için Moskova'ya sık sık diplomatik seyahatler gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu meseleler arasında Ukrayna toprağı olan Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetman Samoyloviç'a iade edilmesi,

35 "Akti, otnosyaşçiyesya", C. XI, № 178, s. 597.

36 "Akti, otnosyaşçiyesya", C. XI, № 184, s. 160-611.

37 Veliçko S. "Litopis", s. 472.

38 "Akti, otnosyaşçiyesya", C. XII, № 144. s. 490. Viyskoviytovariş: Ukrayna Hetmanlığı'nın askeri kanadında elit Kazak subaylara verilen rütbelerinden biri.

39 "Akti, otnosyaşçiyesya" C. XIII, № 3. s. 8.

40 Rossiyskiy gosudarstvenniy arhiv drevnih aktov (RGADA), F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 105-107, Op. 229/1.

41 RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 141, Op. 1, L, 59-63.

42 RGADA, F. 210, Razryad., Delo 1139, Op. 13, L, 5.

43 Kazak birliklerinde baş subay anlamına gelen askeri rütbedir.

onun egemenliğinin Slobidska Ukrayna'sında⁴⁴ genişlemesi ve ayrıca Kiyiv Metropolitliği'nin Moskova Patrikliği'ne tabii olması yer almıştır.

1687 yılında Mazepa tüm Starşına üyeleri ile birlikte Rus ve Ukrayna askeri birliklerinin düzenlediği birinci Kırım Seferi'ne katılmış fakat sefer tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Başarısız askeri seferin sorumluluğunu başkasına yüklemek isteyen Rus ordusunun komutanı Golitsın, Hetman Samoyloviç'ı Kırım Hanı I. Selim Giray ile gizli ittifak yapmak ve Moskova'ya ihanet etmekle suçlamıştır. Golitsın'ın emriyle Hetman Samoyloviç tutuklanarak görevden el çektirilmiştir. 1687 yılının 22 Temmuz'unda ise yine Golitsın'ın doğrudan emriyle Mazepa Ukrayna'nın (Dinyeper'in iki kıyası) yeni Hetmanı seçilmiştir.⁴⁵ Bu yeni Hetman seçiminin yanı sıra Moskova Devleti ile Hetmanlık arasındaki ilişkilerin yeniden belirlendiği ve Ukrayna'nın özerklik statüsünü büyük ölçüde kısıtlayan Kolomak maddeleri de taraflar arasında onaylanmıştır. Böylece Golitsın, Sağ Kıyı Ukrayna'sında bulunan mülklerini kaybeden, ciddi ekonomik engellerle boğuşan ve Sol Kıyı Ukrayna'sında Kazaklar arasında "yabancı" sayılan Hetman Mazepa'nın itaatkâr bir kukla olacağını düşünmüş ve Ukrayna üzerindeki planlarını harfiyen yerine getireceğini tasarlamıştır. Golitsın tarafından Ukrayna Hetmanlığı'na dayatılan bu antlaşmadaki asıl amaç da bunun üzerine kurgulanmış ancak Golitsın bu planlarında büyük yanılıya düşmüştür.

Kolomak maddelerince alınan kararlara göre Hetman Mazepa, sınırda Kırım Tatarlarının saldırılarına karşı bariyer olması, gelecekteki Kırım seferlerinde askeri karargâh olarak kullanılması ve aynı zamanda Zaporog Kazaklarına karşı ileri karakol görevi görmesi için bir kale inşa edilmesi çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶

Engin tecrübesinin yanı sıra bölge ve araziye de çok iyi tanıyan Hetman Mazepa, Osmanlılara karşı kendi askeri harekât planını teklif etmiştir.⁴⁷ Lakin Hetman Mazepa'nın planı Golitsın tarafından kabul edilmemiştir. 1689 yılında Çariçe Sofya ve Golitsın'ın emriyle Hetman Mazepa, Perekop'a (Or Kapı) doğrudan saldırıları öngören ikinci Kırım Seferi'nde Zaporog birliklerinin başına geçmiştir. Rus-Ukrayna ordusunun başında ise yine Golitsın bulunmaktaydı. Kırım'a yapılan askeri sefer bir kez daha hüsrarla sonuçlanmış ve Golitsın geri çekilme kararı almıştır. Bununla birlikte Moskova'da da genç Çar Büyük Petro ve Çariçe Sofya arasında iktidar mücadelesi patlak vermiştir. Narişkinlerin darbesi⁴⁸ sırasında Moskova'ya çağrılan Hetman Mazepa, Golitsın'ın umduğunun aksine meşru Büyük Petro'yu desteklemiştir. Bu desteğinin karşılığın-

44 Slobidska Ukraynası: Vahşi (Yabani) Ovalar. Karadeniz ve Azak Denizi'nin kuzeyinde, günümüzde Ukrayna sınırları içinde kalan Karadeniz ve Hazar steplerinin kastedildiği tarihsel terim. Polonya ve Rusya arasında (Harkiv, Sumı ve Ohtırka) arasında kalan bölgedir. 1651 yılında Ukrayna'dan bu bölgeye göçler gerçekleşmiş ve Çar'a bağlı Slobidska Alayı burada eğitim almıştır.

45 Patrik Gordon, Dnevnik 1684-1690, çeviren: D. G. Fedosov, Moskova: Nauka, 2009. s. 149.

46 Listi Mazepi, C. 1, Kiyiv: NAN Ukrainiy, 2003, № 81. s. 207.

47 Vostokov A., "Posolstvo Şaklovitogo", s. 206-216.

48 Çariçe Sofya'nın tahttan devrilmesi ve 1689 yılında I. Petro'nun iktidarı eline geçmesiyle sonuçlanan idari darbedir. Bu darbe Büyük Petro'nun boyar soyundan gelen annesi Natalya Narişkina ve onun destekçileri tarafından gerçekleştirilmiştir.

da Hetman Mazepa geniş yönetsel özerklik, Ukrayna'nın toprakları üzerinde özel tasarruf hakkı ve ilaveten büyük ekonomik ayrıcalıklar veren yeni Moskova maddeleri⁴⁹ elde etmiştir.

XVII. yüzyılın 90'lı yıllarında Hetman Mazepa, Büyük Petro'nun Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadelesinin hazırlık safhasını organize etmiştir. Hetman bizzat Gazikirman'a saldırmak⁵⁰ ve Oçakov'a (Özi) seferlerin yapılması gerektiğine dair plan tasarlamıştır.⁵¹ 1695 yılında Hetman Mazepa feldmareşal Boris Şeremetev⁵² ile birlikte Gazikirman Kalesi'ni alan birlikleri komuta etmiştir. 1696 yılında ise Hetman Mazepa'nın Kazakları, Hetmandan sonra en yetkili kişi olan Yakiv Lizohub liderliğinde Azak'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanan yarma harekâtını başarıyla gerçekleştirmişlerdir.⁵³ Azak Seferleri'nden zaferle dönülmesinden ötürü 1701 yılında bizzat Büyük Petro tarafından Hetman Mazepa Aziz Andrey nişanı ile ödüllendirmiştir.⁵⁴ Hetman Mazepa tarihte bu ödüle sahip ikinci kişi olmuştur.⁵⁵

Poltava'daki siyasi muhalefetin baskılarından ötürü Kırım'a kaçan ve Kırım Han'ı ile ittifak yapan Petro İvanenko (Petrik) ile Hetman Mazepa'nın siyasi mücadelesi Azak Seferleriyle aynı döneme denk gelmiştir. Petrik, Kırım Hanlığı'nın Moskova ve Lehlerle karşı korumayı taahhüt ettiği Kiyiv ve Çernihiv'i içine alan ayrı bir Knezlik kurmayı amaçlamıştır. Çehrin tarafı ise Tatarlara Moskova yolunu açmak için Harkiv ve Otsrohozok (Ribensk) alaylarının yerleştirildiği Knezliğin yönetimi altına girmiştir. Hetman Mazepa, Petrik'in Zaporog Kazakları ile ittifak yapmasına engel olmayı başarmış,⁵⁶ sonrasında Petrik'i tutuklamış ve bu sorunu ortadan kaldırmıştır.⁵⁷

Kuzey Savaşları Ukrayna için birçok sorun ve engel doğurmuştur. Kazaklar, İsveç ordularına karşı Livonya⁵⁸ ve Beyaz Rusya'ya gönderilmiş, alışık olmadıkları askeri nizama tabii tutulmuş, ağır hakaretlere maruz kalmış ve en pis işlerde kullanılmışlardır. Rus subayların hakaret ve baskıları hakkında hemen her kesimden şikâyet mektupları gelmiştir. Çernihiv ve Kiyiv alaylarının önemli simalarından gelen şikâyet mektuplarından dolayı Hetman Mazepa Büyük Petro'nun maiyetine Kazaklara yapılan baskı ve hakaretlere dair rapor yazmış ve durumu bildirmiştir.⁵⁹ Buna ek olarak Hetman Mazepa'ya sıkıntılar ve hakaretlere dair sadece

49 RGADA, F. 229, Op. 2, № 57, L. 83-116.

50 Aktı, odnosyaşçiyesya k istorii Zapadnoy Rossii, Tip. II, St. Petersburg: Otdeleniya Sobstvennoy E. İ. V. Kantselyariy, 1853, C. V, № 205. s. 233-235.

51 RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 569, Op. 3,

52 Boris Şeremetev (1652-1719) 1711 yılı Prut Savaşı'na katılmış dönemin en önemli Rus mareşallerinin arasında olmasının yanı sıra Büyük Petro'nun yakın siyasi danışmalarından da biriydi.

53 Veliçko S, "Litopis", s. 775.

54 RGADA, F. 124, Delo 19, Op. 1, L. 3-3ob. Andrey Pervozvanniy ya da Andreas (Rusçası: Андрей Первозванный): Ortodoks inancına göre İsa Peygamberin kendisini takip etmesi adına çağırdığı 12 havariden ilkidir. Bu yüzden ismi de Rusça'da birinci çağrılan anlamına gelen Pervozvanniy olarak geçmektedir.

55 Bu ödülü alan ilk kişi ise Petro'nun silah arkadaşlarından, dönemin Dışişleri Başkanı, boyar Fyodor Golovin idi.

56 Dmitriy Evarnitski, İstoçniki dlya istorii zaporojskih kazakov, Vladimir: Tipo-lit. Gub., prav. C. 1, 1903. s. 388.

57 Evarnitski D., "İstoçniki dlya", s. 410-411.

58 Günümüzde Letonya ve Estonya'nın bulunduğu tarihi bölge.

59 RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 1501, 1505, 1510, 1515, Op. 3.

önemli albaylardan değil paralı ve sıradan askerlerden de mektuplar gelmiştir.⁶⁰ İsveç ordusu Büyük Petro'nun ordusunu mağlup ederek Ukrayna sınırına yaklaşmış, Hetman Mazepa'ya bir müdafaa planı yerine, Büyük Petro tarafından askeri harekâtın ana doktrini gibi kabul edilen "toprakları (arazileri) yakma" planı sunulmuştur. Pskov'dan Kuzey Ukrayna'ya kadar 200 verst⁶¹ derinliğinde bir "ölü bölge" oluşturulup oradaki nüfusun tahliye edilmesi, tahılların çukur ve kuyulara saklanması ve geriye kalan bütün her şeyin yakılması planlanmıştır.⁶² Bu tek taraflı plan Hetman Mazepa'yı büyük bir hayal kırıklığına uğratmış, Starşına üyeleri arasında da büyük bir memnuniyetsizliğe sebep olmuştur.

Öte yandan zorlu savaş koşullarının içinde merkezi bir imparatorluk kurmayı amaçlayan Büyük Petro birtakım reformlara başlamış ve netice itibarıyla Ukrayna'nın özerkliği de sorgulanmış ve ortadan kaldırılmıştır. Rus tarihçi E. V. Anisimov, Ukrayna'nın özerklik statüsünü ortadan kaldırma girişimlerinin Hetman Mazepa'nın İsveçlilerin tarafına geçmesindeki en önemli faktör olduğunun altını çizmektedir.⁶³ Buna ek olarak, Büyük Petro Ukrayna'nın idari birimini oluşturan askeri alayların yerine seçilmiş alayların kurulmasını emretmiştir.⁶⁴ 1707 yılında Büyük Petro, merkeze bağlı olacak şekilde Eyalet Reformu (valiliklerin oluşturulması) uygulamasını başlatmış ve bunun akabinde Ukrayna'daki askeri üslerin Çarlık yönetimine devredilmesini kararlaştırmıştır.⁶⁵ Bu minvalde alınan tüm kararlar Ukrayna Hetmanlığı'nın idari sistemini ve özerklik statüsünü baltalamış ve ortadan kaldırmıştır.

Bu koşullar altında Hetman Mazepa, İsveç Kralı XII. Karl'ın destekleriyle yeni tahta çıkan Polonya Kralı Stanisław Leszczyński'nin taraftarlarıyla gizli müzakereler yürütmeye başlamıştır. Ancak tarih yazımındaki klişenin aksine, Hetman Mazepa'nın bu temasları daha çok istihbarat niteliğinde olmuştur. 1707 yılı sonbaharında Leszczyński'nin kendilerine katılma teklifini reddetmiş ve Büyük Petro'yu da bu temaslar hakkında bilgilendirmiştir.⁶⁶

1706 yılında Kazaklara dayatılan reform planları ve Ukrayna Hetmanlığı'nın özerkliğinin kaldırılması Ukrayna'da Starşına üyeleri arasında Büyük Petro'ya karşı muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. Hetman Mazepa'nın kendisi de Starşına üyelerinin bu ruh halini taşımış fakat son ana kadar bunu açıkça belirtmekten kaçınmıştır. İsveç saldırıları karşısında Büyük Petro'nun Ukrayna'yı savunmak yerine toprakları yakma planını kabul etmesinden sonra Hetman Mazepa Lehlerin Hetmanı Adam Mikołaj Sieniawski ile müzakere yapma girişiminde bulunmuş fakat başarısız olmuştur.⁶⁷ Büyük Petro'nun idari ve askeri şehirlerden biri olan

60 RGADA, Malorossiskiyela, Delo 1521, Op. 3.

61 Rus uzunluk ölçü birimidir. 1 verst: 1.07 kilometredir.

62 Nikolai Pavlenko, Vladimir Artamonov, 27 Haziran 1709, Moskova: Molodaya Gvardiya, 1989. s. 155.

63 Evgeniy V. Anisimov, Petr Velikiy – Liçnost i reformi, St. Peterburg: Slava Rossi, 2009. s. 160-161.

64 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. C. VI, St. Peterburg: Gosudorstvennaya tipografiya, 1912. s. 288-289.

65 RGADA, F. 229, Malorossiskii prikaz, Delo 101, Op. 2, L. 105ob.

66 Diplomaticheskiye perezpiska angliyskih poslov i poslannikov pri russkom dvore, Sbornik imperatorskogo russkogo istoričeskogo obščestva, C. 39, St. Petersburg: İmpa. Akad. Nauk, 1884. s. 443.

67 On the eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski (1704-1708), edit. Subtelný Orest, NewYork: Ukrainian Academy of Arts and Sciences, 1975, s. 100-101.

Starodubski Alayı'nın yakılması emrini vermesinden ötürü Hetman Mazepa 24 Ekim 1708'de Desna Nehri'ni⁶⁸ geçerek geceleyin Demirbaş Karl'ın konakladığı yere varmış ve onun safına geçmiştir.⁶⁹ Hetman Mazepa'nın saf değiştirmesinden sonra Büyük Petro'nun emriyle Mazepa gıyabi idam cezasına çarptırılmış ve kiliseden aforoz edilmiştir. Hetman Mazepa'nın bu askeri ve siyasi manevrası Starşına'ya mensup üyeler, muhafazakâr ve aydınlanmacı gruplardan büyük destek görmüştür. Fakat Knez Aleksandr Danileviç Menşikov tarafından emsal teşkil etmesi için yapılan cezai eylemler birçok kişiyi korkutmuştur. Öte yandan 1709 ilkbaharında Zaporog Kazaklarının Hetman Mazepa'yı desteklemesi ve onun safında yer almaları kayda değer olarak görülebilir.

Hetman Mazepa Poltava Muharebesi'ne (1709) katılmış ve aldıkları ağır yenilgiden sonra Demirbaş Karl'ın Osmanlı İmparatorluğu himayesi altında geri çekilişini organize etmiştir. Kral Karl Bug Nehri'ne (Aksu) ulaştığında Hetman Mazepa'nın tavsiyesi üzerine, Mazepa'nın uzun süredir yakın bağlarının olduğu Özi'deki Osmanlı paşasına elçisini yollamıştır. Akdes Kurat'ın aktardığına göre Özi kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa karşıya geçmelerine yardım etmiş⁷⁰ ve onlar da kendilerini bir anda Türk topraklarında bulmuşlardır. 23 Temmuz'da Yusuf Paşa onları kendi şehrine Bender'e davet etmiştir.⁷¹ Büyük Petro ise Yusuf Paşa'dan onları kabul etmemesini talep etmiş ve Hetman Mazepa'nın geri verilmesi karşılığında 300 bin altın teklif etmiş fakat ret cevabı almıştır. Hetman Mazepa 21 Ağustos 1709 yılında Bender'de ölmüş ve naaşı günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunan Galati'de defnedilmiştir.⁷²

Hetman Mazepa Döneminde Ukrayana'da Değişimler ve Gelişmeler

Hetman Mazepa iç politikada devletin egemenliğini güçlendirmeyi amaçlamış, Zaporog Kazaklarının iradesi ve talimatlarıyla hareket eden Starşına üyeleri ile mücadele etmiştir. Hetman Mazepa'nın Zaporog Kazaklarına esir olduğu dönemden bu yana onlara bir nefretinin olduğunun da ayrıca altını çizmemiz gerekmektedir. Hetman Mazepa hazineye büyük gelir sağlayan ancak Golitsın'ın emriyle yasaklanan "kira sisteminin"⁷³ yeniden uygulamaya geçmesi için Büyük Petro'dan müsaade almayı başarmıştır. Hetman Mazepa'nın iktidarı sırasında Büyük Petro'ya herhangi rapor vermeden Ukrayna hazinesinin kontrolünü tamamen elinde bulundurduğunu özellikle belirtmemiz gerekmektedir.

68 Dinyeper'in bir kolu olan Desna Rusya'nın Smolensk bölgesinden doğup Ukrayna'nın Kiyiv istikametine doğru akan nehirdir.

69 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. T. VIII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946. s. 864-865.

70 Kurat'n belirttiğine göre Abdurrahman Paşa bin altın karşılığında XII. Karl ve Mazepa'yı Özi'ye kabul etmiştir. Buna çok sinirlenen Bender valisi Yusuf Paşa onun görevden azlini gerçekleştirmiştir. Bknz: A. N. Kurat, "İsveç Kralı", s. 113.

71 Bu bilgiyi Türk araştırmacılar da doğrulamaktadır. Bknz: A. R. Altınay, "Memalik-i Osmaniye", s. 73.

72 Alekandr Barsukov, "Dopros Grigoriya Hertsika ob uçastii ego v izmeni Mazepyy", Kiyevskaya starina, İstoriçeskiy jurnal, 2. Yıl, C. 5, Mart 1883, s. 600.

73 Kira Sistemi: Tütün, votka ve diğer malların üretimi için toprağın tahsis edilmesi ve kiraya verilmesidir. Bu kiralama işlemiyle toprak ve üretim üzerinden sabit vergi toplamak amaçlanmıştır.

Hetman Mazepa döneminde Ukrayna Hetmanlığı'nın gelir bütçesinin mihenk taşı olan kira sistemi, sanat ve bilim alanında kapsamlı yeniliklerin yanı sıra şehirlerin refah temellerinin atılmasına imkân sağlamıştır. Hetman Mazepa'nın kira sistemi ile seleflerinin uyguladığı sistem tamamen farklıydı. Onun sisteminde kira hakkı kişiye değil, belirlenmiş gruplara yani topluma aitti. Şehir sakinleri buradan gelen parayı kiliseler inşa etmek, toplar satın alıp barut stoklayarak şehir savunmasını güçlendirmek için kullanmışlardır. Kira uygulaması horilka (votka), tütün ve katranla sınırlandırılırken⁷⁴ bal ve bira yapımı serbest bırakılmıştır. Gümrük vergisi "mito" Ukrayna hazinesine senelik 60 bin altın verirken⁷⁵ kira sistemi 1708 yılına kadar hazineye her yıl 180 bin altın vermiştir.

Bu dönemde Sol Kıyı Ukrayna'sının ekonomisinde daha önce yaşanmamış bir kalkınma görülmüştür. Hetman Mazepa Ukrayna'da silah üretiminin artması ve gelişmesi için aktif şekilde desteklerde bulunmuştur. Askeri teknolojinin gelişim merkezi olarak Rusya İmparatorluğu'nun en iyi toplarının üretildiği Hlukhiv⁷⁶ şehri seçilmiştir. Sol Kıyı Ukrayna'sında atölyecilik zaten gelişmiş düzeyde olup Leh döneminden farklı olarak serbest çalışma sistemi getirilmiştir. Ukrayna atölyeciliğinde iyi kalite çuha kumaşı ve kışlık ayakkabı üretimi çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu üretimler XVIII. yüzyılın başlarında Ukrayna'da ortaya çıkacak manifaturacılığın temelini oluşturmuştur. Su çarklarının Ukrayna'da kullanımı yaygınlaşmıştır. Hetmanlık topraklarında inşaat malzemelerinin yanı sıra (kiliselerin bile kendi kerpiç imalathaneleri vardı), cam ve süslü fayans üretimi de yapılmıştır. Bunun dışında güherçile ve potas üretimi de teşvik edilmiştir. Metal işçiliği özellikle mücevher, dökme çan ve top yapımında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Sol Kıyı Ukrayna'sında 90 adet maden yani demir imalathanesinin bulunduğunu kaynaklar zikretmektedir.⁷⁷

Ukrayna'da köylüler Bohdan Hmelniçkiy isyanından bu yana özgür idiler. Tabii ki toprak sahipleri köylüleri topraklarında çalışmaya ve işlemeye zorlamışlardır. Ancak Hetman Mazepa bu politikanın hoşnutsuzluğa yol açacağını önceden kestirerek 1701 yılında aldığı kararla toprak sahiplerinin köylüleri topraklarında haftada iki günden fazla çalıştırmasını yasaklamıştır.⁷⁸

Hetmanlık hazinesinde harcamalardan arta kalan gelirler eğitim, kültür ve sanat alanlarında gelişim için kullanılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere edebiyat ve müzikle yakından ilgilenen Hetman Mazepa sanat, kültür, eğitimin gelişimini desteklemiş ve himayesi altına almıştır. İlim ve sanatın koruyucusu Hetman Mazepa bu alanlarda gelişim için kimseden para istememiş ve onun bu davranışı diğer albaylar ve Starşına üyeleri tarafından da örnek alınmıştır.

Kültür ve sanat alanında ilerleme için iyi bir eğitim sistemine sahip olmak gerekiyordu. Bundan dolayı Hetman Mazepa kendisinin de mezun olduğu Kiyiv-Mohıla Akademisi'ni himaye etmiş ve desteklemiştir. Onun maddi ve manevi desteği sayesinde bu akademi eğitim

74 Universalı İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrainkogo diplomatiyu, Kiyiv-Lviv: NTS, Çast 1, 2002, № 46, s. 581.

75 Mihaylo Voznyak, Benderska komisiya po smerti Mazepi, Mazepa, C. 1, Varşova: Zbirnik, 1939, s. 121.

76 Günümüzde Ukrayna sınırları içinde Sumı bölgesinde bulunan tarihi şehirdir.

77 Denis Toiçkin, Kozatska şablya XVII-XVIII st.:istonko-zbrojeznavçe doslidjennya, Kiyiv: Stilos, 2007.

78 "Universalı İvana Mazepı", Çast 1, № 343. s. 379.

kalitesini zirveye çıkarmıştır. 1693 yılında Büyük Petro'nun, Yunanca ve Latince de dâhil olmak üzere felsefe ve teolojinin öğretilmesine izin veren resmi kararnameyi çıkarması Mohila Akademisi'ne Batılı statüsü kazandırmıştır. Hetman Mazepa döneminde akademi sıralarında 2000'den fazla öğrenci eğitim almıştır. Eğitim süresi 12 yıl sürmüş ve burada dil bilgisi, şiir, belagat, felsefe ve teoloji sınıfları mevcut olmuştur. Akademide Yunanca, Lehçe, Rusça, Almanca, Fransızca, İbranice, tarih, matematik (geometri ve cebir de dâhil), fizik, hidrostatik, hidrolik, kilise mimarisi, mekanik, müzik ve ilahi, resim, hatiplik, ekonomi ve tıp dersleri verilmiştir.⁷⁹ Akademik kadrosunda Stefan Yavorskiy, Feofan Prokopoviç, Varlaam Yasinskiy gibi isimler bulunmuştur.

Gravür sanatından eserler yaratılmış, kitaplar basılmıştır. Hetman Mazepa'nın emriyle Ukrayna'daki tüm matbaaların kâğıt ihtiyacının karşılanması için bir kâğıt fabrikası açılmıştır.⁸⁰ Hetman Mazepa'nın çabaları ve maddi destekleriyle 1708 yılında Suriye'nin Halep şehrinde Arapça İncil basılmıştır.⁸¹ Bunun dışımda Hetman Mazepa tarafından Dmitro Tuptalo, Stefan Yavorskiy (piskopos), Feofan Prokopoviç (Büyük Petro döneminin en önemli fikir adamı) gibi ünleri Rusya'da yayılmış birçok ruhani figür desteklenmiş ve çalışmaları için teşvik edilmiştir.

Mimaride büyük atılımlar gerçekleştirilmiş ve Doroşenko döneminden (1665-1676) bu yana Ukrayna'da var olan Barok tarzı mimari Hetman Mazepa ile birlikte daha da yaygınlaşmış ve kendine has bir özgünlük kazanmıştır. Yapı işleri ve inşaat olağanüstü derecede artmıştır. Hetman Mazepa'nın doğrudan katılımıyla Kiyiv Mağara Manastırı'na restorasyon yapılmış bunun yanı sıra düzinelerce yeni kilise inşa edilmiştir. Görkemli taş katedral ve kiliseler kabartma ve oymalar ile bolca süslenmiştir. Ressamlar, sanatın koruyucusu Hetman Mazepa ve Starşına üyelerinin portrelerini çizmişlerdir. Onların şerefine yazılan methiyeler ve edebi eserleri gravür ustaları süslemiştir. Böylece Ukrayna topraklarındaki gravür ustalarının meziyetleri Rusya'ya kadar ulaşmış ve bu işlerde sıkça tercih edilmişlerdir.

Hetman Mazepa Rusya'nın dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Elçilik Dairesi'nin (Posolskiy Prikaz) Osmanlı ve Kırım ile yaptığı neredeyse bütün yazışmalar Hetman Mazepa aracılığıyla yürütülmüştür. Hetman Mazepa şahsi olarak güneydeki komşu devletlerin hâkimiyet sahalarında geniş bir istihbarat ağına sahip olmuştur. Bu istihbarat ağının içinde bulunan en önemli simalardan bir tanesi Hetman Mazepa tarafından İstanbul'a yollanan Yunan Zgur Ustinoviç'tir.⁸² Z. Ustinoviç Tuna bölgesi ve civarında muhbirlerle sahip olmuş ve bu sayede Devlet-i Âliyye'de olup bitenler hakkında haberdar olmuştur.⁸³

79 Zoya Hijnyak, Valeriy Mankivskiy, İstoriya Kiyev-Mohilyanskoyi akademiyyi, Kiyiv: Vidavniçiy dim «KM Akademiya», 2003. s. 69.

80 Mikola Andrusyak, "Hetman İvan Mazepa yak kulturniy di'yaç", C. 2, Varşova: Zbirnik, 1939, s. 71-75.

81 Dmitriy Morozov, "Arabskoye Evangeliiye Daniila Apostola (K istorii pervoy arabskoy tipografi na Vostoke)", Arhiv russkoy istorii, Moskova, 1992, Vip. 2, s. 193-194.

82 Dokumenti arhivnih sobraniy Sankt-Peterburga, Hetman İvan Mazepa, haz: T. G. Tairova-Yakovleva, Vip: 1, St. Petersburg: SPBGU, 2007, № 117. s. 62; № 199, s. 99.

83 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, Delo 1, F. 83, Op. 1, L. 71.

Kuşkusuz, güney istikameti ve komşuları Hetman Mazepa için dış politikada daima bir öncelik olmuştur. Anlaşılacağı üzere bu durum, Ukrayna Hetmanlığı'nın jeopolitik konumunun gerçeklerinden kaynaklanmaktaydı. Ukrayna Kazaklarının Hetman Mazepa önderliğinde başarılı ve faal şekilde katıldıkları Azak Seferleri'nden sonra Ukrayna şehirlerine sürekli olarak düzenlenen Tatar akınlarının kesildiği görülmektedir. Ayrıca Hetman Mazepa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile Moskova arasında İstanbul Antlaşması'nın (1700) imzalandığı haberini büyük bir sevinçle karşıladığı da bilinmektedir.

İstanbul Antlaşması sonrasında Hetman Mazepa Rusya'nın güneydeki komşu devletlere yönelik dış politikasını yürütmeye ve yönlendirmeye hız kesmeden devam etmiştir. Hetman Mazepa hafiyelerden gelen raporların güvenliğini sağlamak için çok az kişi tarafından bilinen bir şifreleme metodu uygulamış, güneye yönelik dış politikadan fiilen sorumlu olmuştur: Moldova ve Eflak Voyvodalığıyla müzakereler yürütmüş, Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım'da olup bitenleri takip etmiş, Yunan hiyerarşisiyle temaslarda bulunmuştur. Hetman Mazepa İstanbul'da bulunan ve ona bütün olayları detaylıca aktaran Rus elçisi A. P. Tolstoy ile devamlı yazışmalar yapmıştır.⁸⁴ Hetman Mazepa aracılığıyla Rusya önde gelen birçok Yunan temsilcileriyle temaslarda bulunmuş ve yazışmalar gerçekleştirmiştir. Bundan başka Hetman Mazepa Büyük Petro'nun emriyle Kırım Hanlığı ile diplomatik yazışmaları da yürütmüştür.⁸⁵

Hetman Mazepa'nın önüne konulmuş en ciddi görevlerden biri Osmanlı ile Rusya arasındaki sınır meselesini çözüme kavuşturmak olmuştur. Türk tarafının resmi tekliflerinin bir kopyası ve elçi Tolstoy'un raporu Moskova'dan ona yollanmıştır.⁸⁶ Bunun dışında, Osmanlı devlet adamları tarafından doğrudan Hetman Mazepa'ya hitaben yazılmış belgelerin varlığı, şüphesiz Türk tarafının onunla ilişkilere önem atfettiğini göstermektedir.⁸⁷ Hetman Mazepa, Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen yöneticileriyle kişisel tanışıklık kurmuş ve saygı temelinde iyi ilişkiler yürütmüştür.

İktidarının son yıllarında Hetman Mazepa, Petro Doroşenko da dâhil birçok Hetmanın hayalini kurduğu Ukrayna'yı (Sağ ve Sol Kıyı) tek çatı altında toplamış ve sınırlarını neredeyse Bohdan Hmelnitkiy zamanındaki haline geri döndürmeyi başarmıştır. Lehistan-Litvanya hükümetinin Sağ Kıyı Ukrayna'sında Kazaklara önderlik eden ve isyan girişimlerinde bulunan Semen Paliy'in bir an önce bertaraf edilmesi talebini fırsat bilen Hetman Mazepa Büyük Petro'dan aldığı emirle Dinyeper'i geçmiş ve kısa sürede Paliy'i tutuklamıştır.⁸⁸ Daha sonra Hetman Mazepa Lehlerin karşı çıkmalarına ve protestolarına rağmen Sağ Kıyı Ukrayna'sının Rusya'nın

84 "Dokumentı arhivnih sobranii", № 50. s. 31.

85 RGADA, F. 124, Delo 3, Op. 1, 1703. L. 2.

86 "Dokumentı arhivnih sobranii", № 108. s. 55; № 116, s. 62.

87 Dariusz Kollodziejczyk, Mariusz Kaczka, "Hotinsky arhiv Kolçak-paşi: istoriya, soderjaniye, primeri ispolzovaniya", İstoriçeskiy vestnik, Osmanskaya imperiya i Rossiya, C. 30, Moskova, 2019, s. 112-133. Bu belgeler Moskova'da Ukrayna Hetmanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır. Kısa süre önce Polonyalı araştırmacı D. Kolodziejczyk tarafından "Kolçak Paşa Arşivi" ortaya çıkarılmıştır.

88 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, F. 83, Delo 1, Kart. 1, L. 15-15ob.

bir parçası olarak kendi egemenliği altında kalması konusunda Büyük Petro ile mutabakata varmıştır.⁸⁹ Sağ Kıyı Ukrayna'sında ciddi reform hareketlerine girişmiştir. Bohdan Hmelnitkiy zamanında da var olan askeri alay teşkilatını yeniden oluşturmuştur: Bila Tserkva, Bohuslav, Çehrin, Uman, Bratslav, Çerkası, Kaniv alayları kurulmuştur.⁹⁰ Sol Kıyı'dan Sağ Kıyı'ya kitleler halinde köylü göçü başlatılmış ve Sağ Kıyı Ukrayna'sında nüfus canlılığı yaşanmıştır.⁹¹

Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetmanlık yönetimine geri dönmesi Hetman Mazepa ve Kazaklar için Büyük Kuzey Savaşlarının patlak vermesinden sonra elde edilen tek olumlu netice olmuştur. Büyük Petro'nun sınırlarını Kuzey istikametinde genişletme, Baltık Denizi'ne çıkma ve Avrupa'nın en büyük ordularından birine sahip İsveç ile zorlu bir savaşa girme arzusu Ukrayna'nın çıkarlarıyla ters düşmüştür. Üstelik Büyük Petro kendisine müttefik bulmak için Sağ Kıyı Ukrayna'sını Lehistan-Litvanya'ya bırakmaya bile razı olmuştur. Buna binaen Büyük Petro Hetman Mazepa'ya Sağ Kıyı Ukrayna'sından çıkması için defalarca emir vermiş⁹² fakat Hetman Mazepa bölgenin stratejik önemini bildiğinden ve kendi insanlarını kaderlerine terk edemeyeceğini anlatarak Büyük Petro'nun emrine karşı çıkmıştır.⁹³

Sonuç

Hetman Mazepa'nın iktidarı 22 yıl sürmüştür ve Ukrayna Hetmanlık tarihindeki en başarılı dönemlerden biri olmuştur. Hetman Mazepa'nın donanımlı ve yetenekli bir yönetici olmasında küçük yaşlardan itibaren aldığı eğitim, Avrupa'nın farklı ülkelerinde bulunduğu esnada gördüğü gelişmeler ve seleflerinin iktidar yıllarında aldığı önemli görevlerde edindiği tecrübeler büyük rol oynamıştır. Hetman Mazepa iç politikada devlet egemenliğini güçlendirmeye çalışmış ve muhalif gruplar ile mücadele etmiştir. Hazineye büyük gelirler getiren Kira sistemini ve önemli idari-askeri organ olan alay uygulamasını yeniden tesis etmiştir. Ukrayna'da ekonomik refaha kavuşulmuş ve Ukrayna Hetmanlığı'nın sınırlarını genişletmiştir. Sanat, kültür ve bilimin gelişmesine büyük önem vermiş ve desteklemiştir. Mimaride Mazepa tarzı Barok olarak isimlendirilen eşsiz bir biçim ortaya çıkmıştır.

Hetman Mazepa, Ukrayna'yı kontrol altında tutmak için politikalar yürüten Çariçe Sofya ve Golitsın yönetiminden memnun olmasa da akıllı bir devlet adamı olarak en uygun şartları beklemiş ve Büyük Petro'nun iktidarı darbe ile ele geçirmesi sırasında ona destekte bulunmuştur. Bunun karşılığında ise Ukrayna için büyük siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmiştir. Büyük Petro döneminde Rusya'nın iç ve dış politikasında aktif rol oynamış ve özellikle güneydeki komşu devletler ile ilişkilerde onun yakın danışmanlarından biri olmuştur. Kuzey Savaşlarında Büyük Petro'nun planları ile Ukrayna'nın çıkarlarının çatışması Hetman Maze-

89 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, F. 83, Delo 1, Kart. 1, L. 16.

90 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. C. VII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946. s. 709-710.

91 Istochniki Malorossiskoi istorii 1691-1722, haz: Bantış Kamenskiy, Moskova: Universitetskiya tipografiya, Çast. 2, 1859. s. 105-106.

92 Otdel Rukopisei Rossiskoy Nastsionalnoy biblioteki, F. 971, Koleksiya P. P. Dubrovskogo, Delo 92, Avt. 152, L. 1-1ob.

93 RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 103, Op. 4, L. 4.

pa'yı belki de hayatının en önemli kararını almaya itmiştir. İsveç Kralı Karl ile Büyük Petro arasındaki Poltava Muharebesi'nde Hetman Mazepa, kendisi ve Ukrayna'nın çıkarları uğruna İsveçlilerin tarafına geçmiştir. Poltova'da Büyük Petro'ya karşı aldıkları yenilgi onu Türk hâkimiyetine girmeye kadar götürmüştür.

Poltava'da saf değiştirmesi Hetman Mazepa'yı Rus tarih yazımında ihanet ve kötülüğün sembolü haline getirmiştir. Ukrayna tarih yazımında ve Ukrayınler arasında ise Mazepa başarılı bir Hetman ve millî kahraman olarak kabul edilmektedir. Öyle ki Ukrayınlerin gözünde Hetman Mazepa ve dönemini şu atasözü açıkça ortaya koymaktadır: Bohdan'dan İvan'a (Mazepa) kadar geçen sürede gerçek bir Hetman olmadı!

Hülâsa, Hetman Mazepa hem Rusya hem Ukrayna için önemli hadiselerin vuku bulduğu XVII. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede Ukrayna'nın çıkarları uğruna selefleri Doroşenko ve Samoyloviç'in başlattığı politikaları onlardan daha akıllıca devam ettirmiştir. Son tahlilde, Hetman Mazepa yaptıklarıyla Ukrayna ve Rusya tarihinde iz bırakmayı başarmış müşterek şahsiyetler arasına girmeyi başarmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: T.T., B.Z.; Veri Toplama: T.T., B.Z.; Veri Analizi /Yorumlama: T.T., B.Z.; Yazı Taslağı: T.T., B.Z.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: T.T., B.Z.; Son Onay ve Sorumluluk: T.T., B.Z.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: T.T., B.Z.; Data Acquisition: T.T., B.Z.; Data Analysis/Interpretation: T.T., B.Z.; Drafting Manuscript: T.T., B.Z.; Critical Revision of Manuscript: T.T., B.Z.; Final Approval and Accountability: T.T., B.Z.

Bibliyografya/Bibliography

Arşiv Kaynakları/ Archive Resources

- Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, Delo 1, F. 83, Kart. 1.
Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov (RGADA), F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 19, Op. 1.
RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 3, Op. 1, 1703.
RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 569, 1501, 1505, 1510, 1515, 1521, Op. 3.
RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 103, Op. 4.
RGADA, F. 210, Razryad., Delo 1139, Op. 13.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 141, Op. 1.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 57, 101, Op. 2.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 105-107, Op. 229/1.

Otdel Rukopisey Rossiskoy Nastsionalnoy biblioteki, F. 971, Kolleksiya P. P. Dubrovskogo, Avt. 152, Delo 92.

Kitap ve Makaleler/ Books and Articles

- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Ujynoy i Zapadnoy Rossii, C. X, Sankt-Petersburg: Tipografiya Panteleevih, 1878.
- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Ujynoy i Zapadnoy Rossii, C. XI-XII-XIII, St. Petersburg: Tipografiya Ethinhera, 1879.
- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Zapadnoy Rossii. Tip. II., St. Petersburg: Otdeleniya Sobstvennoy E. İ. V Kantselyarii, C. V, 1853.
- Altınay, Ahmet Refik, Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl, Yayına hazırlayan: Bülent ARI, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
- Andrusyak, Mikola, "Hetman İvan Mazepa yak kulturniy di'yaç", Varşova: Zbirnik, C. 2, 1939, s. 69-87.
- Anisimov, Evgeniy, Petr Velikiy – Liçnost i reformı, St. Petersburg: Slava Rossi, 2009.
- Barsukov, Alekandr, "Dopros Grigoriya Hertsika ob uçastii ego v izmeni Mazepı", Kiyevskya starina, İstoriçeskiy jurnal, 2. Yıl, C. 5, Mart 1883, s. 595-610.
- Bartl, Peter, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 6 (1998), s. 301-330.
- Cevrioğlu, H. Mahmut, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkametinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos", Karadeniz İncelemeleri Dergisi 15 (2020), s. 11-28.
- Coşkun, B. ve Günaydın, H., "İsveç Kralı XII. Charles'in (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) Ombudsmanlık Fikrinin Doğuşuna Etkisi", Ombudsman Akademik, 5 (9) 2018, s. 15-73.
- Demiroğlu, Hasan, "Rus ve Ukrayna Kaynaklarında İvan Mazepa", Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi, ed. Kolektif, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2015, s. 431-451.
- Diplomatiçeskaya perepiska angliyskiykh poslov i poslannikov pri russkom dvore. // Sbornik imperatorskogo russkogo İstoriçeskogo obşçestva. Haz: A. A. Polotseva, C. 39, St. Petersburg: İmp. Akad. Nauk, 1884.
- Dokumenti arhivnih sobraniy Sankt-Peterburga, Hetman İvan Mazepa, haz: T. G. Tairova-Yakovleva, Vıp: 1, № 50, 108, 116, 117, 199, St. Petersburg: SPBGU, 2007.
- Evarnitski, Dmitriy, İstoçniki dlya istorii zaporojskiykh kazakov, Vladimir: Tipo-lit. Gub., prav. C. 1, 1903.
- Gordon, Patrik, Dnevnik 1684-1690, çeviren: D. G. Fedosov, Moskova: Nauka, 2009.
- Hijnyak, Zoya ve Mankivsiy Valeriy, İstoriya Kiyev-Mohilyanskoyi akademiyi, Kiyiv: Vidavniçiy dim «KM Akademiya», 2003.
- İstoçniki Malorossiskoi istorii, Der: Bantış Kamenskii, C. 2, Moskova: Universitetskaya tipografiya, 1858.
- İstoçniki Malorossiskoi istorii 1691-1722, haz: Bantış Kamenskii, Moskova: Universitetskaya tipografiya, Çast. 2, 1859.
- Karaköse, Hasan. "Çehrin Seferi ve Osmanlı'nın Ukrayna Politikası", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon Vakfı Yayınları: 1, 08-11 Haziran 2000, Merzifon, Türkiye.
- Kollodzejchkyk, Dariusz ve Kaczka, Mariusz, "Hotinsky arhiv Kolçak-paşi: İstoriya, soderjaniye, primeriy ispolzovaniya", İstoriçeski vestnik, Osmanskaya imperiya i Rossiya, C. 30, Moskova, 2019, s. 112-133.
- Kurat, Akdes Nimet, İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul: A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, 1943.

- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Listı Mazepı, C. 1, Kiyiv: NAN Ukrainiy, 2003, № 81.
- Matskiv, Teodor, *Hetman Ivan Mazepa v zahidhovevropeskikh djerelah 1687-1709*, Kiyiv-Poltava, 1995.
- Milchev, Volodymyr, "Caropolis: Sketches of Everyday Life of A Swedish-Cossack Camp on the Frontier (1709 – 1713)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2021), s. 97-118.
- Morozov, A. Dmitriy, "Arabskoye Evangelıye Daniila Apostola (K istorii pervoy arabskoy tipografi na Vostoke)", *Arhiv russkoy istorii*, Moskova, 1992, Vip. 2, s. 193-202.
- Pamyatniki Kiyevskoy Komissii, C. 3, Kiyiv: Tipografiya Korçak Novitskogo, NLXXXII 1879.
- Pavlenko, Nikolai ve Artamonov, Vladimir, *27 Haziran 1709*. Moskova: Molodaya Gvardiya, 1989.
- Pisma do wieku Jana Sobieskiego. T. II. N 425, Kraków: Czas, 1880.
- Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. C. VI, St. Peterburg: Gosudorstvennaya tipografiya, 1912.
- Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. T. VII-VIII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946.
- Sinbirskiy zbornik, Çast istoričeskaya, C. 1, Moskova: Tipografiya A. Semena, 1844.
- Sıtyı, İgor, "Siverskiy slid pohodjennya rodu Mazep", (Siveryanskiy litopis), 2007, № 5, s. 44-52.
- Sokyrko, Oleksii, "The Warriors of the Frontier: the Osavul Office (Aide-De-Camp) in the Military Structure of Ukrainian Cossack and Turkic Armies". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2021), s. 119-136.
- On the eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski (1704-1708), edit. Subtelny Orest, Ukrainian Academy of Arts and Sciences, NewYork, 1975.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, C. VI, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914.
- Toiçkin, Denis, *Kozatska şablya XVII-XVIII st:istoriko-zbroyeznavçe doslidjennya*, Kiyiv: Stilos, 2007.
- Universali İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrayinskovo diplomatıy, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 1, 2002.
- Universali İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrayinskovo diplomatıy, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 2, 2006.
- Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.
- Vostokov, A. H, *Posolstvo Şaklovitogo k Mazepe v 1688 g*, Kiyevskaya Starina, C. 29, 1890.
- Voznyak, Mihaylo, *Benderska komisiya po smerti Mazepı*, Mazepa, Zbirnik, C. 1, Varşova, 1939.
- Zyla T. Wolodymyr, "Hetman İvan Mazepa Türk Vesayeti Altında: Tarihi ve Değerlendirmesi", *Türk Kültürü*, Cilt: XXVIII, Sayı: 327, s. 433-439.

EKLER



EK 1: Mazepa'nın Arması: Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 2: Mazepa'nın şerefine gravüre çizilen methiye: Veličko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 3: Mazepa'nın şahsi torbanı: Veličko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 4: Mazepa'nın portresi: Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.